

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

(1921)

24 Kânunusani 1337 (1920)

Münderecat

	Sayfa		Sayfa
1. — ZABTI SABIK HULÂSASI	348	2. — <i>Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin;</i>	
2. — BEYANAT	348	<i>Çerkez Ethem ve müfrezesinin vaziyeti hak-</i>	
1. — <i>Hariciye Vekili Dr. Ahmet Muhtar</i>		<i>kında beyanatı.</i>	353
<i>Beyin; Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti ile Er-</i>			
<i>menistan arasında cereyan eden müzakerat hak-</i>			
<i>kında beyanatı.</i>	348:353		

Cilt : 7

137 nci İn'ikat, 3 nci Celse

YÜZ OTUZYEDİNCİ İNİKAT

Üçüncü Celse

24 Kânunusani 1337 Pazartesi

REİS : İkinci Reis Vekili Vehbi Efendi

KÂTİP : Âta Bey (Niğde)

REİS — Celsei hafiyeyi küşat ediyorum.
Zabtı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZABTI SABIK HULÂSASI

YÜZ OTUZALTIMINCI İNİKAT

22 Kânunusani 1337 Cumartesi

İKİNCİ CELSE

Vehbi Efendi Hazretlerinin riyasetlerinde içtima ederek, Canik Mebusu Nafiz Beyin, gayri müslimlerin vaziyeti askeriyelerine dair sual tavriri ile Erzurum Mebusu Salih Beyin hıristiyanların mali vaziyeti müsait olanlarından bedeli nakdi alınması, olmayanların turuku umumiyede çalışmaları hakkındaki tavrirlerine Müdafaai Milliye Vekili Fevzi Paşa Hazretleri cevap verdi ve mevzu bir müddet müzakere olundu. Mecliste ekseriyet kalmadığından celseye ara verildi.

ÜÇÜNCÜ CELSE

Vehbi Efendi Hazretlerinin riyasetlerinde in'ikatla; Erkânı Harbiyei Umumiye Riyasetinden mevruz ve bolşeviklik propagandası yapanlarla alâkalı şifre telgraflar ve millet arasına nifak sokanların faaliyetlerinin akim bırakılması ve Mecliste olanlar varsa bunların mebusluktan iskatı hakkında Tokat Mebusu

Mustafa Beyin tavriri okundu ve uzun müzakerelerden sonra celseye beş dakika ara verildi.

DÖRDÜNCÜ CELSE

Vehbi Efendi Hazretlerinin tahtı riyasetlerinde bilin'ikat; bolşeviklik propagandası üzerinde görüşmeye devam edilerek, Erkânı Harbiyei Umumiye Raporu ihbar telâkki edilerek, tahkikat ve takibat yapılmak üzere evrakın şubeye havalesi kabul olundu.

Karesi Mebusu Mehmet Vehbi Beyin Sebilürreşat ceridei islâmiyesinin Ankara'da neşrini talep eden tavriri Heyeti Vekileye havale olundu.

Adana'da icra olunan mezalim hakkında Adana mebuslarının tavrirlerine Müdafaai Milliye Vekili Fevzi Paşa Hazretlerinin cevabı okundu ve celseye nihayet verildi.

Reis
Vehbi

Kâtip
Yozgat
Feyyaz Âli

REİS — Zabtı sabık hulâsasını reylerinize arz ediyorum. Kabul edenler. Etmeyenler, kabul edilmiştir.

2. — BEYANAT

1. — Hariciye Vekili Dr. Ahmet Muhtar Beyin; Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Ermenistan arasında cereyan eden müzakerat hakkında beyanatı.

REİS — Söz Hariciye Vekilinin...

Dr. AHMET MUHTAR BEY (Hariciye Vekili) (İstanbul) — Efendiler; bundan evvel vaki olan maruzatım meyanında Ermenilerle yapılan sulh müzakeratının neticepezir olduğunu ve orada bir ahitnamenin Kâzım Paşanın maiyetinde bulunan heyeti muhahasamız tarafından imza edildiğini arzetmiş ve burada verdiğim malûmatım orada şekli katıyyi iktisap

ederek akdedilen ahitnamenin ... ilâveten arzetmiştim, bilâhare bu ahitnamenin imza edilmiş olduğunu da arzetmiştim. Bunun şekli katısı Kâzım Paşa tarafından telgrafla buraya tebliğ edilmişti... Ve bunun bir maddesinde, bu ahitnamenin, bir ay sonra tasdiknamenin Ankara da mübadele edileceği mezkûrdur. Binaenaleyh ahitnameyi bittetik Heyeti Âliyenizin dahi tasdik etmesi iktiza eder. Bu, tabii bir kanunla Heyeti Âliyenize arzedilecektir ve buna da bir esbabı mucibe lâyihası rabtedilecektir. Heyeti Âliyeniz tarafından ya olduğu gibi, ya muaddelen tasdik olun-

duktan sonra, arzettiğim veçhile burada mübadele edilecektir. Fakat Hariciye Vekâletinin mütalâasına nazaran bu ahitnamenin Heyeti Âliyeniz tarafından mütekaddimen tasdiki belki bazı mertebe daii mahzurat olabilir. Fakat evvelbeevvel Ermeni Meclisi Millisi tarafından tasdik edildiği haberini almaklığımız münâşip olur zannındayım. Malûmu âliniz harekâtı askeriyemiz üzerine Taşnak Hükûmeti müzmaih olmuş bir Ermeni Sovyet Hükûmeti, komünist hükûmeti teşekkül etmiştir. Bu hükûmetin derecei kuvvet ve mikneti hakkında pek o kadar etraflı malûmat yoktur. Binaenaleyh Taşnak Hükûmetini (istihlaf eden) Komünist Hükûmetinin tabii komünist bir meclisi olmak iktiza eder. Herhalde Ankara Hükûmeti Milliyesi bu ahitnamenin evvelbeevvel Ermeni Meclisi Millisi tarafından tasdik olunmasına intizar etmek zaruretinde bulunuyor ve demin de arzettiğim veçhile... Ahkâmı burada tahminen söylediğim sözden pek az farklıdır. Bittabi bunun üzerine Meclisi Âlinizde müzakere cereyan edecektir. O vakit irad buyuracağınız suâller iktiza eden cevap ve izahatı da itaya Hariciye Vekâleti hazırdır. Yine bu meyanda bu işe taallûku samimisi olması dolayısıyla Gürcistanla olan vaziyetimize temas etmiş ve kısaca maruzatta bulunmuşum. Hatırlanır ki, bizim şark harekâtı başladığı vakitte Gürcistanda bundan tevahhuş edildiğini gösterir bazı endişe alaimi görülmüştü. Bunlardan biri de ayın 8'inde ilân edilen seferberlik, onun üzerine yapılan tahşidat ve İngilizlerin Batum'u işgal edeceği hakkında işaa edilen havadisti. Bittabi harekâtı askeriyenin icra edileceği bir sırada ordunun sol cenahında böyle bir kuvvetin tahaşşüt etmesi elbette bihakkın nazarı dikkatte tutulacak bir hadise idi. Hükûmet bununla gayet sıkı iştilal etmiştir ve bilmünasebe kemali samimiyetle arzettiğim bu endişelerimiz lehülhamd tahakkuk etmemiştir ve Gürcistan Hükûmeti, bu tahşidatına rağmen, fikri taarruzide bulunduğuna delalet edecek bir hareket göstermemiştir. Fakat biz o sıralarda bittabi Gürcistan Hükûmetini tatmin etmek lüzumunu hissetmiş olduğumuz cihetle, kendilerine doğrudan doğruya ... evvelce bilmünasebe vukubulan bir müracaatımızı tekrar ederek Tiflis'te Hariciye Nezaretine bir nota göndererek... Evvelce verdiğimiz notada beyan olunan esasat dairesinde aramızda mevcut olan bilumum münaziünfi mesaili hal ve intaca hazır ve âmade olduğumuzu söylemiştik. Fakat her ne sebebe mebni ise kolaylıkla keşfedebileceğimiz kendileri için güya ümitbahş ... Gürcistan Hükûmeti bu teklifimize sükûtle mukabele etti. Biz onu teşebbüsatımıza cevap vermeye teşvik ve icbar için bir de mümessil

gönderdik. Onun marifetiyle şifahi beyanatta bulduk. Evvelce vukubulan müracaatımızı teyit ettik ... alınamamıştı. Vaktaki Ermenilerin izmihlâli katisi tahakkuk etmiş ve buna da kendileri kanaat getirmiş bulundular. Onun üzerine geçende bilmünasebe arzettiğim veçhile, bize sulh ve muhadenet esaslarını muhtevi bir ahitnamenin akteğilmesi hakkında resmen teklifte bulundular ve bu teklifi de Gürcistan Hariciye Nâzırı ve daha doğrusu Hariciye Komiseri, çünkü onlar komünist değildir, gönderdiği Fransızca bir nota ile bu teklifi icra etmiştir. Bir aralık Gürcistan Hükûmeti ahalisine hitaben neşrettiği bir telsizle halkı heyecana verecek ihbaratta bulunmuştu. Ermenistan Türk Ordusu tarafından imha edilmiştir, etrafımıza toplanınız, o Ordu bizim güzel bahçelerimizi ... Can ve mal fedakârlıkları ... Fakat yakında bunu telâfi edeceğiz, acısını size unutturacağız. Onun üzerine biraz şedid lisan diyemezsem de, müessir bir lisan ile bunun bir İngiliz eseri teşviki olarak Gürcistan Hükûmeti tarafından ihtiyar edildiğini ve fakat İngiliz Hükûmeti tarafından bu suretle işgal edildiğini ve İngilizler tarafından işgal edilen bir çok milletlerin avakıbı vahimeyi göz önünden durdutmamaları lâzım geldiğini bir nevi tehdidi mutazammın olabilecek, tehdit de diyemem... Müracaatı sabıkamıza saik olan fikri itilâftan katiyyen inhiraf etmemiş olduğumuzu... Cevap verirler ve bir heyet gönderirlerse cevap vermeye ... Bittabi bunun da tesiri vaki olmuş olsa gerektir ki... Arzettiğim veçhile doğrudan doğruya bize sulh teklifinde bulundular. Fakat Gürcistan Hükûmeti bu sulh teklifini bir şartı mütekaddime talik ediyor. Onda diyor ki; evvelbeevvel Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti bu senenin 7 Mayısında Gürcistanla Rusya Sovyet Hükûmeti arasında akteğilmiş bir ahitnamede Gürcistan için tayin edilmiş olan hudutlar dahilinde Gürcistan Hükûmetinin ... meselesidir. Beyana hacet olmadığı veçhile bu hükûmetin umdelerinden birisi de; Misakı Millide tayin ve tespit edilmiş olan hudutlar dahilinde Türk Devletinin iktisadî ve siyasî istiklâli tamamını temin etmek meselesidir. Şu halde Ruslarla Gürcistan Hükûmetinin akteğmiş olduğu 7 Mayıs 1920 tarihli ahitnamede ima edilen hudutların nelerden ibaret olduğunun bizce tabii resmen bilinmesi lâzım gelirdi. Gerçi biz bunu bazı gayrı resmî menabiden öğrendik. Bu hudutlar Ardahan, Batum livalarını da ihtiva ediyor. Bu teklifte bu sancakların Gürcistanın eczayı mütemmimesinden olmak şartıyla müsâlaha kabul ederiz demek istiyorlar. Fakat muamelatı resmiyede öyle menabii hususiyeden alınmış olan malû-

mata istinaden icrayı muamele pek çok mahzuratı daî olacağına binaen biz bu ahitnamenin bize resmen tebliğ edilmesini kendilerinden istedik ve müracaatlarına usulen lâzım gelen resmi cevabı vermedik. Orada bulunan mümessilimize ve hatta Moskova'da Rus Şûralar Hükûmetine yazdık. Bu ahitnamenin bize metni resmini gönderin dedik. Binaenaleyh bu metni resmi elimize geçtikten ve son defa bize gönderdikleri sulh talebini havi notada zikredilen hudutlar nelerden ibaret olduğuna resmen ittıla hâsıl ettikten sonra bittabi ... ahvali umumiyenin iktiza ettiği veçhile, yani makasıdı milliyeyi en yüksek derecede temin edecek surette kendilerine bir cevap vermeye hazır bulunuyoruz. Bu cevabın ne olacağı bu ahitneme bu mütunu resmîyeye vukuf hâsıl ettikten sonra tayin ve tespit edilebilir, yalnız şurasını nazarı dikkatinize arz etmek isterim ki, şimdîye kadar bizim bu kadar mesaimize, teşebbüsatımıza rağmen bize karşı ... münasebatında mütemerrid bir vaziyet almış olan Gürcistan Hükûmetinin bilâhare bize karşı tebdîli meslek ve tavır etmek lüzumunu hissetmiş olmasıdır .. Çünkü mevkiimizin şarkta büyük bir mevki tuttuğunun en bârız delailinden birisidir. Şimdi bu meseleyi daha ziyade tavziha lüzum ve imkân da görmüyorum. İlerde tekrar devam edilmek üzere bu meselenin...

RIZA BEY — Bilmem kaç tarihindeki Ankara Hükûmetinin müracaatıyla ... büyük bir zıddiyet var, hem buraya müracaat ederek, hem onlara...

AHMET MUHTAR BEY (Hariciye Vekili) (Devamla) — Bu meseleden Rusya ile münasebatımız hakkında vereceğim izahat meyanında bahsederim. Bizim Rusya Şûralar Hükûmetiyle başlamış ve pek mucibi memnuniyet bazı eşkâl ve safahat arzemiş olan .. bu safahat malûmdur. Mabadisi. Bu münasebetimiz nihayet bir mah zarfında muhadenet ahitnamelerinin parafe edilmesi, yani maddelerin zirine sah çekilmesi suretiyle hallolunulmuştu, bir neticeye vasil olmuştu. Bir hafi celsede de burada badii münakaşa olan bir şartın ademî kabulü bu ahitnamelerin şimdîye kadar resmen ve şekli katide imza ve teatisine mani olmuştu. O elim olan şartın ne olduğunu tekrara lüzum görmem ve bu şartın tahakkukuna bir taraftan rıza gösterilmeyeceği bedihi bir keyfiyet idi. Hükûmet bu meseledeki kanaati katiyesini teyit etmek suretiyle ârânıza müracaat etmişti ve ârânızı almak suretiyle isabetini görerek memnun olmuştu. Fakat işi burada da bırakmak tabii doğru olamazdı. Çünkü garp emperyalistleriyle hiçbir veçhile akdi ihtilâf etmemeyi ahdetmiş olan Ankara Hükûmeti Milliyesinin (*Bravo sedaları*) şark ile tesis etmek istediği hayatı siyasesini

mühlik bir kayaya çarptırmak tabii doğru olamazdı. Bittabi heyeti âliyenizden almış olduğu itimada istinaden bu maksadını yürütmek için ne gibi teşebbüsatta bulunmak lâzım gelirse hiçbir an hâli kalmaz. Bu teşebbüsat meyanında; Yusuf Kemal Bey biraderimizin buraya getirmiş olduğu muhadenet ahitnamesinin imzası için şart olarak zikredilen keyfiyeti ifrazın katiyyen gayrı kabili kabul olduğunu gösteren ne kadar ırkî, tarihî, siyasî, iktisadî esbap varsa, kemalî sarahat ve vuzuhla yazarak bunlardan sarfınazar etmesi ve bu iki milletin, bu iki hükûmetin ahvali hazırai cihanda müştereken hareket eylemeleri her ikisi için de elzem bulunduğu lüzumu Moskova Hükûmetine izah edilmeye çalışıldı ve bunun için gayet uzun notalar gönderildi. Fakat maatteessüf muhaberatin ve turuku muvasalanın bozuk olması ve bilhassa ilk defa bu işe mübaşeret edildiği vakitte Moskova ile yapılan muhabere bahren yapıldığı için ve son zamanlarda İngilizler Bahrisayhta fevkalâde takayyüdatta bulundu(1921) ile muhaberatin müşkülâtı bu müracaatlarımızın Moskova'ya hakikaten vasil olup olmadığını bu haberleri Rusya sevahiline isal edecek vesait ... gerek dediğim esbaptan ve gerek ahvali havaiyeden dolayı mürseliylehin bulunduğu mahalle isale muvaffak ... tehhür etti. Diğer taraftan Şark cephesinde harekâtı askeriye istihzaratı ve bilâhare bizzat harekâtı askeriye başladı. Muhabere ve turku muvassale henüz temin edilmemiş bulunduğu için bunu sureti katiyede, yakın vakte kadar, isal edemedi. Bittabi bu keyfiyetten bizim Rus Şûralar Hükûmetiyle aktü ittifak ettiğimizi, zannı kavî ile, anlayan İngiltere Hükûmeti bu ittifakın garp emperyalizmi ve alelumum dünya emperyalizmi için nasıl müthiş bir darbei helâk olacağını takdir ettiğinden dolayı Rusya ile aramızda husulpezir olmuş bulunduğunu, yani aktedilmiş olduğunu sureti katiyede zannettiği bu rabıtayı ihlal esbap ve vesaitine tevessül etti. İngiltere Hükûmeti bu gibi hususatta ne derecelerde sahibi rüşuh ve meleke olduğu ve bu maksadını terviç ettirmek için ne kadar vâsi vesaitine malik bulunduğu muhtacı izah değildir. Maatteessüf bu teşebbüsatı hemen bizim için vahim olacak netayiş idad etmek... Bittabi bu vukuatı lâyenkatî tetkik ve takip eden bu sui tefehhümün önüne geçilmesi lüzumuna kail bulunduğu cihetle, bunu izale için her türlü esbap ve vesaitine tevessül etti. Bunlardan birisi; evvelbeevvel bahri münakale tesis edilmek imkânpezir olmuştur. Bir taraftan ... ihdas ettiği vaziyet turku muvasalanın bir dereceye kadar emniyetle icra edilmesini temin etmiştir. Diğer taraftan geçenlerde bilmünasebe arzemiş

olduğum veçhile, Taşnak Ermeni Hükûmetiyle başlayan muahedeyi yakından takip etmek için Gümrü'ye gelmiş olan Rus Şûralar Hükûmetinin Erivan'da bulunan memurinden bir zat marifetiyle icra edilen, gerek doğrudan doğruya, gerek bilvasıta icra edilen teşebbüsâtı teminatkârımız lehülhamd ... Fakat bu esnalarda ve daha andan evvel İstanbul'da Ferit Paşa Hükûmetinin sükûtiyle ekseriyeti kalben bize taraftar olan zevattan mürekkep bir hükûmetin mevkii iktidara getirilmiş olması keyfiyetin, kezalik aramız bozmak hususunda istimal ettikleri vesaitin ... bu ciheti de aleyhimize istimal koyuldular. Pekâlâ tahattur buyursunuz ki bu kabine mevkii iktidara geldiğinden beri meydan alan en büyük propaganda, İstanbul ile Ankara Hükûmetinin uyuşacağı meselesidir. Defeatla tekrar ettik ve yüzbinlerce tekrar edeceğimiz veçhile İstanbul'daki heyet ile Ankara Hükûmeti milliyesinin uyuşmak imkânı katıyyen ve katibeten mevcut değildir. Çünkü Heyeti Vekilenizin kanaati böyle bir uyuşmaklığın bu teşebbüsâtı milliyeyi esasından mahvedeceği merkezindedir. Binaenaleyh Hükûmet, bu muzir ve mühlik propagandaların önüne geçmek esbabına tevessül etmiştir. Hatta İngilizler o derecelerde bu maksatlarında muvaffak olmaya başladılar ki Ruslar, bize vaki olan muavenetlerini birdenbire kestiler. Gerçi şimdye kadar yaptıkları muavenet pek mühim addolunacak bir şey değildir. Herhalde iki millet arasında büyük bir tesanüd olduğunu göstermeye delâlet eden berahinden olduğuna nazaran fevkalâde haizi ehemmiyet değildir. Muhadenet ahidnamesi müzakere ve parafe edildikten sonra imza edileceği bir sıralarda Mösyö Çiçerin ile Heyeti Murahhasamız Reisi Bekir Sami Bey arasında uzun bir müzakere esnasında bunun bizim tarafımızdan ... imzası malûm olduğu veçhile Van ve Muş taraflarında - Ermenistana bazı arazinin terki şartıyla mukayyed idi. Tabii Bekir Sami Bey bunu reddetmiş idi ve bu talebin gayri muhik olduğunu ispat için bilumum delaili irad eylemiştir. Fakat Çiçerin'i fikrinden vazgeçirememiştir ve bunu hükûmeti matbuasının takdirine arzedeceğini söyleyerek mülâkata hitam verdiği bir sırada ... katedilmemesi lüzumu ahdedilmiş olan dostluk ... buna devam edileceğini söylemiştir. Nitekim yakın zamanlara kadar cüzi olmakla beraber esliha, mühimmat ve para, altın olmak üzere muavenetlerinde devam ederlerken, işte, dediğim İngiliz propagandası netayıcı muzırrasından olmak üzere Rusya Hükûmeti şu muaveneti derânı saat katetmişlerdir ... olan bir buçuk milyon altın ruble ile bir miktar mühimmat ve eslihanın sevahilimize naklini ... on-

dan evvel yine sahillerimizde bir noktadan Rus sahillerine gönderilen; Novorosiisk limanına gönderilmiş olan ... bu eşyayı tahmil etmesi için Tuapse'ye gönderilmesi için Rus memuruna yazmış olduğu halde Moskova, işarı ahire değin Moskova'dan ... edilme-
mesi hakkında emir geldiği, bu bittabi şâyânı dikkat, mucibi endişe idi. Diğer taraftan yine kendi sahillerimizde bulunan fakat İngiliz ve Fransız donanmalarının lâyenkati teftişte bulunan ... Karadenizde bir gün gelip bunları zapt ve müsadere etmeleri muhtemel olan iki ganbotumuzu indelhace batırılıp düşmana teslim edilmemesi hakkında emir verilmiş olduğunu duyan Novarosiisk'deki Rus memuru, bunların batırılması yazık olur ... harp limanıdır. Buraya gönderiniz burada hıfzedeceğiz demişler... Aldığımız bu teminat üzerine Novorosiisk limanına bu iki sefineyi göndermiştik. İşte arzettiğim propagandanın tesiriyle Rus memurini bu iki ganbot üzerine bandıra çekerek ve içindeki mürettebatını da sahilimize göndererek Vrang el ordusu (1921) batırmaya göndermiştir ve bu iki vapur da gayet merdane surette harbetmiştir. Diğer taraftan Moskova ... makul değil, ismi bize muzaf olmakla mucibi memnuniyet ... diğer taraftan Moskova telsiz telgrafı; İngilizlerle Ankara Hükûmeti milliyesi arasında ... ve bundan maksat Bolşevik hükûmetine karşı Kafkasya'da mühim bir cephe tesis olduğu ve buna mukabil garp hükûmetleri Türkiye'ye Azerbaycan'ı hibe ettiklerine dair bir çok tamim ve neşirlerde bulunuyorlardı. Vaziyeti bir nokta için şu şekilde mülâhaza buyurunuz. Bir tarafta emperyalist ... namus ve mevcudiyetini muhafazaya azmetmiş, fakat bunun ... mebzul olan vesaiti uzak olmak dolayısıyla hariçte bulunduğu veyahut bulunduğunu zannettiği bütün bu emellerin ufulü, bittabi, gâyet elim bir vaka ihdas ediyordu. Her türlü mesaiyi tekrar ederek Ruslarla aramızda hâsıl olan şu nifakin izalesi lâzım geliyordu. Bunun için dediğim gibi ... gerek diğer vesait ile ve gerek doğrudan doğruya ... suretiyle bu teşebbüsâtı icra ettik ve lehülhamd ümit ettiğimizden çok yüksek bir noktaya vasıl olduk. Bir fikri mahsus husulü ... buradaki Hariciye Vekâletinin doğrudan doğruya yazıp göndermiş olduğu bir notayı Fransızcadan tercüme edip okuyacağım. Şark Cephesi Kumandanının bazı Sovyet ricaliyle vukubulan mülâkatına nazaran Kafkasya'da Bolşeviklere karşı bir cephe tesisi zmnında emperyalist garp hükûmetiyle iştiraki ihtimalinden dolayı Moskova mahafilisi siyasesinde bazı endişeler vukua geldiği ... işte bu nota gönderildikten sonra ... Ermeni müzakeresini yakından takip etmek üzere Erivan'a gelen ve Komünist

ricalinin müteberanından bulunan Medivani vasıtasıyla bu teminatı tekrar ettirerek ve buradaki heyeti sefaeti celbederek kendilerinin de şu müracaatı tabii kanaatlerinin bu raddede olduğunu kendilerine söyledirdikten sonra bizim garp emperyalizmi ile hiçbir veçhile bir müzakere ve müşafehada bulunmadığımızı kendilerine teslim ettirildikten sonra, şu kanaatlerini bir nota suretiyle hükûmete bildirmelerini rica ettik. Onlar da bu vazifelerini ifa ettiler. Bunun üzerine arada bulunan sui tefehüm zail olmuştur ve bundan dört, beş gün mukaddem Şark Cephesi Kumandanı Kâzım Paşadan aldığımız 4 Kânunuevvel 1336 ve bilâhare 6 Kânunuevvel 1336 tarihiyle teyid edilen bir telgrafnamede Rusya Hükûmeti bize ... siyasi bir ahitname ile bir ittifakı askerî teklif etmiştir. (*Alkışlar*) Biz de öteden beri kendilerine karşı beslediğimiz hüsnüniyetin mucibi memnuniyet bir neticesi olmak üzere şu teklifi hüsnü telâkki ederek merkezi Bakü olmak üzere aktedilecek bir konferansta Rusya ile bir ittifakı askerî aktine âmade ve hazır olduğumuzu söyledik ve heyeti murahhasamız da derdesti tayin ve izamdır... Bundan bilistifade sizden bir şey rica edeceğim. Az bir zamanda bu derece inkişaf edemediği cihetle Hariciye bütçesi biraz dar tutulmuştur. Onu ... (*Kabul kabul sesleri*) İşin derkâr olan ehemmiyetine mebni şu tahsisatın bunu takip edecek ilk celsede kabulünü rica ederim. (*Hay hay sadaları*) Heyeti âliyenize bu derecelerde mucibi memnuniyet diğer bir maruzatta bulunacağım. O da şudur : Malûmu âliniz Sovyet yanı Komünist prensibi; kâinatın komünist olmasını istemektir. Çünkü bu, bekasının şartı lâzımıdır. Bilhassa garp devletleriyle, memleketleriyle olan münasebatta komünizme yakın bir idare tesis ... Şark âlemi, kapitalist âlemi değildir... Bidayette komünizm esasatını gayet ânif bir şekilde kabul etmek siyaseti hataaludunda bulunmuş olan bilhassa Rusya Hükûmeti şu siyasetinin kendisine mücavir olan Mermaliki Osmaniyede makûs bir netice verdiğini görmüştür. Bu ciheti gören Hükûmetiniz, bu tesiri hissededen Hükûmetimiz, Rusya Hükûmetini ... geri kalmamıştır ve demiştir ki; inkılâbı içtimai yapmak mermaliki islâmiyede icap ediyorsa, o vazifei tarihiye Anadolu Türklerine ait bir vazifedir. Bu islâm memleketlerini siz bizim gibi, onlardan olan evlâdı gibi anlayamazsınız. Onlara muktezayı asra, mevludatı esasiyeye göre rehber olmak vazifesi, gerek siyaseten ve gerek dinen, bize aittir ve bunu ilk geldiği vakit buradaki konsolosuna anlatmaya çalıştık. Bunun, yani teşebbusatımızın akim kalmadığını, bisûd kalmadığını size Rusya Hükûmetinin Azerbaycan Hükûmetine

istiklâlini iade etmesiyle tebşir ediyorum. Şimali Kafkasya'nın da istiklâlini şu arzettiğim ... vasıl olduğu kanaat neticesinden kabul etmiştir. (*Alkışlar*) İşte bunun üzerinedir ki Türkiye Büyük Millet Meclisi nezdine sefiri fevkalâde olmak üzere Azerbaycan Hükûmeti ... Şah Tahtenski bugün Gümri'de bulunuyor. Bugün bize Azerbaycan Hükûmetiyle dahi ittifak etmek lüzumu ... esasını hazırlamaktadır. Yakın vakitte buradan gidecek olan ... kardeş hükûmeti arasında bir muahedename aktedilecektir. Şimdilik izahatıma burada hitam veriyorum. İnşallah ... her dakika kemali dikkat ve itina ile takip edeceğiz. Mucibi memnuniyet netayici Heyeti Âliyenize arz etmekle iftihar edeceğim. Ruslarla Bakü'da teşekkül eden bir konferansta siyasi ahitname ile ittifakı askeriyi müzakere etmekle ... diğer taraftan Rusya Hükûmetine müracaat ederek Gümri'de bulunan Rus memuru tarafından bu muhadenet ahitnamesinin akdine mahal kalmadığı ve binaenaleyh biz orada bulunan heyeti murahhasamızda (1921) İnşallah bu ittifaknamei askerî ve siyasi imza edilmezden evvel o muhadenet ahitnamesi daha şimdiden İngilizlere karşı tehdit olmak üzere ... imza ettireceğiz inşallah... Belki bir iki güne kadar heyeti âliyenize bir tebşirle mübahi oluruz.

VEHBİ BEY (Karesi) — Efendim, gazetelerde Ermenistanın Sovyet askerleri tarafından işgal edildiğini okuyoruz. Bundan malûmatı âliniz var mıdır?

AHMET MUHTAR BEY (Devamla) — Efendim müzakeratin son safahatı malûmu âlinizdir. Bu ahitnameyi bizimle akteden kabine sükût etmiş, o sıralarda Ermenistanda a'ledi pek kesir olmayan komünistler Erivan'da hükûmete vaziyüyed olmuşlardır. Binaenaleyh orada Sovyet Hükûmeti teessüs etmiştir. Biz mütareke aktedildiği zaman işgal ettiğimiz hattı elân işgal ediyoruz.

VEHBİ BEY (Karesi) — Rus Sovyetleri işgal etmiş midir?

AHMET MUHTAR BEY (Hariciye Vekili) (Devamla) — Erivan'ın Rus kızıl ordusu tarafından işgal edildiğini muhakkakan bilmiyorum. Yalnız Kervansarayı işgal etmiş olduklarını işittim. ... Malûmu âliniz Ermenistan'da pek büyük Amerika muavenet heyetleri vardı ve bunların yeddi terbiyesinde 20 bin Ermeni vardı, ki onlar emperyalist fikirlerle terbiye edilmiş bulunuyorlardı. Vaktaki Ermenistan bizim silâhımızın kuvvetiyle yıkıldı, O heyetleri himaye eden Amerika devleti muazzamasının orada bulunan heyetleri himayemizi talep eylemiştir ve bugün kendisine emin bir melce temin edilmiştir. (*Alkışlar*) Bugün hatta himayemizi sarîh bir surette talep ederek kendilerinin Er-

zurum'a nakillerini istiyorlar. Onları himaye ve iltizam eden Amerika heyeti bugün bizim himayemizi talep ediyor.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Bazen galeyana hamiyet ile bu kürsüden öyle cümleler sarfediyoruz ki ... Mustar Bey bize bahsettiği muvaffakiyetleri sayarken ... yaşasın Büyük Millet meclisi...

AHMET MUHTAR BEY (Devamla) — Bilvesi le heyeti celilenizi temin ederim ki sizin hatırıma gelen şüphehat bize de gelmiş ve bu hususta her ne lâzım gelirse bunların tespitine çalışılmakta bulunulmuştur. Aktedilip de enzarınıza arz edildiği vakitte Heyeti Vekilenin ne derecelerde ince tetkik ettiği tezahür eder.

VEHBİ BEY (Karesi) — Biraz evvel izahatı âlinizde Azerbaycan, Hükümetimize ittifak teklif ediyor, çünkü Azerbaycan'a yeni bir istiklâl temin ettirilmişti diye beyan buyuruluyordu. Diğer bir beyanatı âlinizde; İngilizleri Azerbaycan'ı bize vermek dolayısıyla Ruslara karşı aleyhimizde propaganda yaptıklarını ifade buyurdunuz ... Bu acaba hatıra gelmez mi ki ... Bu noktaya atfı nazar etmiş olmasınlar...

AHMET MUHTAR BEY (Devamla) — Anlayamadım.

VEHBİ BEY (Karesi) — İngilizler ilân etmişler ki, İngilizler bize Azerbaycan'ı veriyorlar, biz de İngilizlerle anlaşılıyor, bilâhare Ruslar Azerbaycan'a bir istiklâl bahşediyorlar... Bundan...

AHMET MUHTAR BEY (Devamla) — Propaganda ile mi?

VEHBİ BEY (Karesi) — Evet efendim, propaganda ile... Ruslar Azerbaycan'a bir istiklâl bahşediyorlar... Şimdi Azerbaycanlılar bize bir ittifak teklif ... Bu acaba Ruslar tarafından...

AHMET MUHTAR BEY (Devamla) — Zannetmem. Şimdi kendileri bizim ile ittifakı askeri aktecekler.

REİS — Oturunuz Beyler.

2. — *Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin; Çerkez Ethem ve müfrezesinin vaziyeti hakkında beyanatı.*

REİS — Mustafa Kemal Paşa Hazretleri.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Efendim; malûmu âlileri garp cephesini teşkil eden birinci kuvvei seyyare namı altında Ethem Beyefendinin bir müfrezesi vardır. Ethem Bey rahatsız bulunduğu için öteden beri kendisiyle beraber hizmet etmekte bulunan biraderi Tevfik Bey vekâleten bu kıtaya kumanda etmektedir. Son zamanlarda garp cephesi kumandanı Fuad Paşanın vazifeten oradan ayrılmış olması münasebetiyle cephenin tertibatında bazı tadilat yapıldı ve cephe dahilinde bazı ufak tefek tedbirler ve tertipler tatbik edildi. Bundan dolayı kuvvei seyyare kumandanı (1924) kumandanlar arasında bazı sui tefehhümler oldu ve belki mütezahir olan vaziyeti bizi memnun etmeyecek şekil ve renktedir. Fakat diğer taraftan bu neticenin sui tefehhümmattan tevellüt ettiğini işittiğim için şahsen bu işi hüsnü suretle halledeceğimi memul ettim ve teşebbüs ettim ve bugün öyle zannediyorum ki mesele heyeti umumiyesi itibariyle halledilmiştir. Binaenaleyh resmiyete intikal etmemiş ve tarzı hususide hallinde ... Zannederim daha muvafık olur. Mahaza bu meselenin hüsnühalle, mernleket ve millete en nâfi olacak tarzda haline çalışacağız. O zaman bütün safahat ve ananatiyle heyeti celilenize arzedeceğim.

REİS — Efendim, müzakeratımız sona ermiştir. Celseyi kapatıyorum.

(1921)